

УДК 94(100)«19»:323.27(470+571)«1917»

**КРУГЛИЙ СТІЛ
«Революція 1917 року в Росії
та її роль в історії XX століття», Чернівці,
10 листопада 2017 р. (матеріали обговорення)**

10 листопада 2017 р. відбулася науково-теоретична конференція «Революція 1917 року в Росії та її роль в історії XX століття», організована кафедрою історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Конференцію розпочав вітальним словом її науковий координатор, **проф. Сич О. І.** Він зауважив, що конференція присвячена події, яка, мабуть, за своїми результатами, масштабами свого впливу, далекосяжністю наслідків і водночас за полярністю її оцінок не має аналогів в історії XX ст. Він звернув увагу на те, що 2017 рік – це рік, на який припали ювілеї декількох революцій: Лютневої та Жовтневої революцій в Росії й Української революції 1917-1921 рр. Нинішня ж конференція проходить в дні, коли відзначається 100-річчя Жовтневої революції, ставитися до якої можна по різному: захоплюватися її вражаючими досягненнями, вказувати на величезні жертви і брати під сумнів той шлях, який вона запропонувала країні (тим більше, що сьогодні вже відомі результати того соціалістичного експерименту); можна взагалі вважати, що ця революція була непотрібною чи взагалі випадковою. Втім, професійні історики добре знають, що «революції так просто не трапляються», але, з іншого боку, справжні революції не є і запрограмованими заздалегідь діями чи спецоперацією. Це невід'ємна частина історичного процесу (принаймні була такою до XXI ст.). Кожна з революцій, як свідчить історичний досвід, була виявом гострих суперечностей у житті суспільства, яке на певному етапі свого розвитку не бачить іншого засобу їх розв'язання, крім радикального, із застосуванням насильства, навіть якщо за це доводиться платити дорогою ціною.

Необхідно зазначити, що річниця Російської революції в нашій країні опинилася поза увагою громадськості та й академічної спільноти на відміну від ювілею Української

революції, який відзначається доволі широко (проведена низка наукових конференцій, виставок, телепередач тощо). Однак, варто зазначити, що якби не революція в Росії, то не відомо, чи відбулася би революція в Україні, принаймні в 1917 році (тим більше, що Українська революція доволі тривалий час розвивалась в рідніщі революції російської, а її керманічі спершу уявляли майбутнє України в якості автономії в складі Російської республіки). Той же Михайло Грушевський, який, до речі, був обраний до російських Установчих зборів, згодом написав: «Наша українська революція, на жаль, не розвинулась самостійно, вона увесь час мусіла марширувати з конвульсійними рухами і киданнями революції російської, хаотичної і страшної. Російська революція потягнула нас через кров, через руїну, через огонь».

У Росії ж, і це цілком зрозуміло, ювілей Жовтневої революції став помітною подією. Але треба сказати, що й в інших країнах світу її відзначення набуло широкого розмаху. Так, пройшла ціла низка виставок, присвячених Жовтневій революції в Лондоні та Парижі, вийшли нові книги з цієї тематики, зокрема, нові й вельми цікаві біографії Леніна та Керенського. На початку листопада відбулася конференція в Афінах, яку відкривав президент Грецької Республіки. Нещодавно в Кракові, в славнозвісному Ягелонському університеті був проведений третій Міжнародний міждисциплінарний Євразійський конгрес, який розпочався 7 листопада, що вельми прикметно. Тема конгресу - «Російська революція: спадщина», тобто на ньому розглядалися не стільки питання самої революції, скільки далекосяжність та неоднозначність її наслідків для ХХ ст. Цього місяця відбудуться представницькі конференції, присвячені цій революції, у Шанхаї, Сеулі, Парижі (до речі, за участі представників російської еміграції).

Таким чином, ювілей Російської революції 1917 р. відзначається в різних країнах світу. З огляду на це, нам також слід підійти до розгляду цієї події суто з наукових позицій, щоб, як зазначено в назві конференції, визначити її місце в історії ХХ століття, оцінити її результати виважено, уникаючи крайнощів та емоційних або заполітизованих оцінок. Подібні наукові заходи потрібні ще й для того, аби, обмінявшись думками, знайти спільні точки дотику та, можливо, якийсь спільний знаменник у висвітленні цієї теми під час навчального процесу.

Далі взяв слово декан факультету історії, політології та міжнародних відносин, **проф. Добржанський О.В.**, який підтримав необхідність розгляду теми, зазначивши, що Російська революція – подія дійсно надзвичайна, адже вона справила великий вплив на історію людства в ХХ ст. і навіть в ХХІ ст. Водночас ця подія є досить суперечливою, бо вона викликала і викликає безліч дискусій. Проф. Добржанський О.В. підкреслив, що на його думку, події, що відбулися 7 листопада, це аж ніяк не «Велика Жовтнева революція», а тільки один з етапів загальнореволюційного процесу, яку правильніше назвати Жовтневим переворотом. Власне ж революція почалася ще в лютому 1917 року і тривала до 1922 року, плавно перерісши у Громадянську війну в Росії. Тут можна наводити низку інших оцінок. Наприклад, зараз на російському телебаченні йде кілька серіалів, присвячених революції, один із них – серіал «Троцький», в якому приводиться конспірологічна теорія про те, що, нібито, ще коли Троцький був молодим політиком-початківцем, на нього було зроблено «ставку» німцями і виділено мільйон тодішніх марок; отже, мовляв, німці ще тоді продумували наперед, як можна розвалити Російську імперію шляхом діяльності різних соціал-демократичних рухів. Це одна з версій, яку потрібно доводити або спростовувати і т.ін. Також потрібно звертати увагу і на розбіжність між тим, що революція проголошувала і що насправді тоді робилося, адже це, на жаль, були дуже різні речі. Гарним прикладом слугує обкладинка конференції, де вказані головні гасла більшовиків: гасло «Влада Радам» є фальшивим, тому що більшовики розуміли під «владою Рад» тільки ті «Ради», які були більшовицькими, всі ж інші просто розганялися; згадуючи ж гасло «Мир народам» варто згадати, що більшовики тільки проти Української Народної Республіки провели дві війни. Лозунг «Землю селянам» взагалі був не більшовицьким, а есерівським (не кажучи вже про те, що більшовики ніколи й не збиралися роздавати землю селянам, а навпаки, робили ставку на великі аграрні підприємства) і т.ін. Тобто тут дискутувати є щодо чого і такі дискусії потрібні, щоб виробляти нові точки зору. Також проф. Добржанський О.В. наголосив, що пам'ятаючи про принципи об'єктивності та історизму, водночас українські історики повинні виробляти своє бачення тих подій, які відбувалися в Росії, виходячи з позицій України і боротьби України за свою державність.

Далі **проф. Сич О.І.** ознайомив присутніх з регламентом роботи конференції, після чого були розпочаті виступи. Першим було надано слово к.і.н., **доц. Холодницькому В. Ф.**, який виступив із доповіддю «*Захоплення більшовиками влади в Росії – державний переворот чи соціалістична революція?*».

Після завершення доповіді доповідачу було поставлено наступні запитання:

1. **Проф. Добржанський О. В.** спитав, чому більшовики дозволили скликання Установчих зборів.

Доц. Холодницький В.Ф. відповів, що, виходячи із змісту доповіді, може лише повторити, що в даному випадку з одного боку більшовики були заручниками власної позиції відносно Установчих зборів у дожовтневий період. Відмовитися від виборів в даних умовах означало б дискредитацію самої партії, втратити довіру до неї з боку частини населення. Адже вся країна на даний час була вже втягнута у виборчий процес. Відмінити вибори – дати підстави своїм опонентам для звинувачення в прямій контрреволюції. А з іншого боку, з допомогою Установчих зборів вони хотіли закріпити за собою в законодавчому плані владу, яку щойно захопили, тобто легітимізувати своє становище. На це були спрямовані й перші декрети радянської влади, які повинні були піднести популярність більшовицької партії в очах потенційного виборця і позитивно вплинути на виборчий процес. Але, як відомо, навіть у сумі з лівими есерами більшовики програли вибори.

2. **Проф. Ботушанський В.М.** запитав, яку підтримку у відсотковому співвідношенні отримали більшовики на виборах до Установчих зборів.

Доповідач відзначив, що у загальному плані на виборах до Установчих зборів більшовики отримали 175 місць, ліві есери – 40, а праві есери – 370 місць.

3. **Доц. Федорук А.В.** запитав у доповідача, як він дивиться на події жовтня 1917-го року з точки зору перетворення війни з зовнішньої імперіалістичної на внутрішню громадянську, адже певною мірою жовтневий виступ більшовиків й спровокував остаточно громадянську війну.

Доповідач підтвердив, що ідея перетворення імперіалістичної війни у війну громадянську, спрямовану проти своїх буржуазних урядів, належить В.Леніну. Вона виникла на

самому початку Першої світової війни в серпні 1914 р., а вже у вересні ним були написані тези про війну і прийнятий маніфест ЦК «Війна і російська соціал-демократія» де обґрунтовувалась дана ідея. Тут потрібно мати на увазі що в передвоєнний період, коли дух майбутньої війни вже витав у повітрі, на Базельському конгресіві II соціалістичного інтернаціоналу було прийняте рішення про засудження війни, як братовбивчої, котра вестиметься в інтересах буржуазії, і домовилися в жодному випадку не підтримувати свої уряди в майбутній війні. А коли «грянув грім», соціал-демократи воюючих країн «забули» про рішення Соцінтерну і рішуче стали на підтримку своїх урядів у цій війні, що дало підставу більшовикам, крім всього іншого, говорити і про крах II соціалістичного інтернаціоналу. Практично більшовики стали єдиною політичною силою в Росії, яка стояла на позиціях перетворення імперіалістичної війни в громадянську впродовж цієї війни. Вже з квітня 1917 р. вони оголосили безкомпромісну війну Тимчасовому уряду, а в жовтні 1917 р. успішно реалізували свої плани. Однак миру так і не принесли в російське суспільство. Дійсно, захопивши владу в кінці жовтня 1917 р., більшовики поклали початок громадянській війні в Росії.

Проф. Добржанський О.І. зауважив, що Тимчасовий уряд найбільше боявся Громадянської війни і постійно йшов на поступки різним політичним силам, щоб не допустити її, хоча вже влітку 1917 р. стало зрозумілим, що справа може дійти до збройного внутрішнього протистояння.

Доц. Холодницький В.Ф. додав, що Тимчасовий уряд Керенського, крім того, зрозумів і пагубність продовження участі Росії в Першій світовій війні та мав твердий намір вийти з неї. В цьому плані є цікавим інтерв'ю О.Керенського, дане ним у 1953 р. Відповідаючи на запитання кореспондента чому Тимчасовий уряд не вийшов із світової війни сказав, що у них вже був підготовлений сепаратний мир з Туреччиною та Болгарією. Австро-Угорщина також почала шукати шляхи до сепаратного миру з Росією. Їхній представник прибув з цією метою до Петрограду на передодні більшовицького повстання. А в 1964 р. він уточнив, що 28 жовтня 1917 р. до Парижа мала відбутися делегація Тимчасового уряду для участі в мирній конференції,

призначений на 3 листопада. Саме тут мала йти мова з союзниками по Антанті щодо виходу Росії із війни. Однак, за словами О. Керенського, не встигли цього зробити із-за перевороту, здійсненого більшовиками.

4. **Проф. Добржанський О.В.** запитав у доповідача, чи зустрічав він дані, скільки росіян загинуло в роки Першої світової війни і скільки в роки Громадянської війни?

Доц. Холодницький В.Ф. зазначив, що звісно, зустрічав, але зараз може назвати лише приблизні загальні втрати Росії від вказаних воєн, котрі становлять відповідно до 8 та до 15 мільйонів осіб. Остаточну крапку в цій проблемі науковцям ще належить поставити.

Проф. Добржанський О.В. додав, що останні російські дані повідомляють про загибель близько 1,5 млн. осіб у Першій світовій війні та 7-8 млн. (до 10 млн.) загиблих в Громадянській війні. Найбільш поширеними є дані про 8 млн. загиблих у Громадянській війні в Росії.

5. **Доц. Федорук А.В.** запитав у доповідача, як краще називати ті події: військово-збройним повстанням чи переворотом? На це питання доповідач відповів, що, на його думку, це був переворот, результати якого мали бути легітимізованими на Установчих зборах.

Далі проф. Сич О.І. надав слово наступному доповідачу, к.і.н., **асист. Глібіщуку М.В.**, який виступив з доповіддю «*Нові підходи до вивчення Російської революції (1917 - 1922)*».

Після завершення доповіді **асист. Глібіщуку М.В.** було поставлено такі запитання:

1. **Проф. Чучко М. К.** запитав, чи не варто початок революції змістити до 1916 р., щоб вийти з полону традиційних європоцентричних поглядів на російський революційний процес (адже на момент початку подій в Петрограді вже рік Центральна Азія переживала смуту). В якому контексті варто розглядати повстання в Азії: як етап Великої російської революції чи цілком окремо, з огляду на те, що там активно діяли турки?

Доповідач зауважив, що, до прикладу, британський історик Джонатан Смел говорить про російські громадянські війни на території колишньої Російської імперії, до яких були залучені не

тільки етноси, що належали колишній царській Росії, але й народи та національності сусідніх держав. На думку доповідача, цей підхід є доволі перспективним і він схильний його підтримати.

Наступною була доповідь к.і.н., асист. **Безарова О.Т.** на тему «*Єврейське питання в революційному процесі 1917 року в Росії*».

Після завершення доповіді асист. **Безарова О.Т.** йому було поставлено такі запитання:

1. **Доц. Федорук А.В.** спитав, чи вплинула відміна «смуги осілості» на активну участь в революції євреїв?

Доповідач відповів, що «смуга осілості» була скасована ще під час війни, в 1915 р., коли хвиля біженців з Галичини і Буковини хлинула в Росію. І це мало свої наслідки.

2. **Доц. Боднарюк Б.М.** запитав, якою є роль Бунду у революційних подіях і чи вважає доповідач, що Микола II особисто був послідовним і переконаним антисемітом?

Доповідач з приводу Миколи II відзначив, що можна з упевненістю стверджувати, що імператор був антисемітом, причому його антисемітизм був релігійним, що характерно для усіх Романових. Не було жодних політичних підстав обмежувати права євреїв, це все базувалось виключно на забобонах. Щодо Бунду доповідач зауважив, що Бунд – це найпотужніша соціал-демократична організація аж до кінця 1917 р., причому на яку опиралися кадри як більшовиків, так і меншовиків. Це була найпотужніша ідеологічна політична організація, яка засудила Жовтневу революцію. Втім, коли постало питання про те, що більшовики опиняться в ізоляції, так би мовити, «на єврейській вулиці», більшовики почали заgravати з Бундом, після чого останній у березні 1918 року визнав радянську владу з певними обмеженнями.

3. **Проф. Ботушанський В.М.** запитав, хто з єврейських родин, вихідців із України був у самих верхах, у керівництві? На це доповідач назвав прізвище Лева Троцького.

Наступною була доповідь «*Допроbleми термідоріанського етапу Російської революції*» к.і.н., доц. **Мінасва А.В.** Перед нею проф. **Сичем О.І.** було зазначено, що в сучасній російській науці під час тривалих дискусій досягнуто певного консенсусу (хоча й концепція, що лежить у його основі, не є бездоганною),

за яким Велика Російська Революція 1917-1922 складається з трьох етапів: Лютнева, Жовтнева революції і Громадянська війна. Кожна революція (а взірцем тут є Велика Французька, як революція класична) має свої внутрішні закономірності, свою внутрішню структуру і періодизацію (зокрема, висхідну та низхідну лінії); низхідний етап революції історики часто називають «термідоріанським». Після виступу доповідачу було задано наступні питання:

1. **Доц. Боднарюк Б.М.** запитав, чи можна виділити у Російській революції свої Жерміналь і Преріаль як аналоги тим, які існували у Великій Французькій революції?

Доц. Мінаєв А.В. відзначив, що, по-перше, він не береться виділити в російській революції усі відповідники Великої Французької, а, по-друге, й не бачить у цьому необхідності. Доповідач наголосив, що для марксизму (як в значній мірі спадкоємцю позитивізму), був характерним пошук якихось законів розвитку історії; саме з цим і було пов'язано намагання, взявши за основу етапи Великої французької революції, знаходити подібні в інших революціях. Натомість, доповідач не вважає за потрібне настільки детально шукати аналог кожного з етапів, з огляду на те, що кожна революція має свою специфіку, зумовлену часом, завданнями та рушійними силами.

Проф. Сич О.І., взявши слово, зазначив, що на його думку, «преріалем» і «жерміналем» Російської революції можна умовно вважати Кронштадтський заколот і повстання Антонова.

2. **Доц. Боднарюк Б.М.** запитав, наскільки роль та вплив такого чиннику як масонство були вагомими у подіях 1917 року?

Доповідач вказав, що, наскільки йому відомо, серед ЦК більшовиків був один масон (Скворцов-Степанов), однак він не відігравав настільки важливу роль в керівництві партії, щоб вважати його провідником масонських впливів. Тому доц. Мінаєв А.В. зауважив, що не схильний оцінювати як вагомий роль масонства у більшовицькій фракції. Серед інших політичних діячів, безумовно, були члени масонських лож, той же Керенський, наприклад, а російська масонська ложа була філією «Великого Сходу» Франції; водночас, доповідач не вважає її роль в тодішніх історичних подіях надто вагомою.

3. **Проф. Ботушанський В.М.** запитав, наскільки більшовики, вважаючи себе марксистами, при здійсненні більшовицького перевороту керувалися Марксом.

Доповідач відповів, що це запитання виводить обговорення на дуже складний аспект – на проблему «російського марксизму» і того, наскільки останній поєднувався з класичним марксизмом. Відомо, що Ленін вніс низку новацій, яких не було в класичному марксизмі (починаючи з ідеї «партії професійних революціонерів» і закінчуючи поглядом на Росію як «слабку ланку в ланцюгу капіталізму»). Підсумовуючи, доповідач зазначив, що російський марксизм і, насамперед, російський марксизм-ленінізм, російський більшовизм являв собою синтез марксизму і російського народництва (зокрема, у його ткачовській версії).

4. **Аспірант Слободян С.О.** запитав у доповідача, чи той вважає науково цінними окреслені ним аналогії з Великою Французькою революцією (зокрема, застосування термінів «термідор», «бонапартизм» та ін.), і чи вони можуть дати щось історикам для розуміння тих чи інших революцій?

Доц. Мінасв А.В. відповів, що цей підхід є цінним, якщо його, звісно, не абсолютизовувати. Необхідно розуміти, що будь-які виділені етапи в революційному процесі – це, значною мірою, є абстрактні схеми (чи ідеальні історичні типи, якщо користуватись термінологією Макса Вебера). Якщо сприймати їх саме як ідеальні типи, які можна наповнити історичним змістом, то вони дають можливість систематизувати конкретний історичний матеріал, якщо ж сприймати їх як об'єктивну і незмінну історичну реальність, то вони можуть завести дослідника в глухий кут.

Наступним виступив д.і.н., **проф. Сич О. І.** з темою *«Жовтнева революція 1917 р. і «радянський чинник» в історії ХХ ст. (перечитуючи Е. Хобсбаума)»*. Після виступу доповідачу було задано наступні питання:

1. **Доц. Боднарюк Б.М.** задав питання: «Якби більшовики в 1917 році не мали двох чинників – територію і величезний людський ресурс – то чи втримали би вони владу і чи перемогли б у Громадянській війні? І наскільки правомірно вважати, що перемога більшовиків і створення СРСР заклали основи Другої світової війни?»

Щодо першого питання **проф. Сич О. І.** зазначив, що більшовики припускали можливість не втримати владу. Наприклад, в 1919 р., в умовах наступу Денікіна на Москву більшовиками контролювалася територія, яка приблизно дорівнювала Московському царству XV ст. Попри це більшовики вистояли і зуміли встановити свою владу, навіть поширивши її на території Закавказзя, Середньої Азії та Сибіру. Їхня перемога пояснюється низкою причин, серед яких, можливо, найважливішою була позиція селянства. Тому їхня перемога виглядає закономірною.

Щодо другого запитання, то доповідач сказав, що навіть якби не відбулася Жовтнева революція з подальшим створенням СРСР, то Друга світова війна все одно сталася б, оскільки суперечності, що зумовили початок Першої світової війни, по-перше, не були до кінця розв'язані, а, по-друге, породили нові, які неминуче вели до конфлікту; до того ж держави, незадоволені результатами Першої світової війни, були не лише серед переможених, але й серед переможців, що робило післявоєнний устрій хистким, а міжнародні відносини нестабільними. Можна також нагадати ще одну, досить популярну думку про те, що війна практично з тими ж самими учасниками, тривала з 1914 р. і до 1945 р., тоді як між 1919 і 1939 рр. було просто перемир'я на 20 років (як, власне, свого часу й передбачив маршал Фош). Варто також додати, що Радянський Союз у 20-х рр. був слабкою країною, яка в європейських справах не відігравала серйозної ролі, лише в 1930-х рр. із ним починають дещо рахуватись, хоча, так би мовити, й в обмеженому форматі. Намагаючись подолати важкі наслідки світової економічної кризи 1929 - 1933 рр., західні держави починають сповзати у Другу світову війну, про що наочно свідчила поступова руйнація Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин у 1930-ті роки, і Радянський Союз у цьому аж ніяк не винний.

Після заслуховування доповідей розпочалося обговорення виступів та обмін думками.

Проф. Сич О. І. поділився своїми міркуваннями щодо доповіді доц. Холодницького В.Ф., зазначивши, що про переривання демократичного процесу в Росії внаслідок Жовтневої революції можна говорити лише умовно. Справді,

після Лютневої революції 1917 р. Росія стала буквально найдемократичнішою країною в світі за обсягом отриманих громадянами прав і свобод; але вже з літа 1917 р. демократичний процес фактично почав поступатися місцем анархії. Невипадково, що багато діячів закликали тоді до встановлення диктатури, вважаючи її єдиним засобом порятунку країни. І якби вдався заколот генерала Корнілова, у країні була б встановлена правоконсервативна диктатура на відміну від лівої диктатури більшовиків.

Треба добре усвідомлювати, що восени 1917 р. Росія розвалювалася як держава, розпорядження, що видавалися Тимчасовим урядом, не виконувались, російська армія в 10 млн. осіб була охоплена масовим дезертирством. Після втрати Тимчасовим урядом фактично будь-якої підтримки у суспільстві більшовики, по суті, просто «підібрали» владу. Отже, на думку **проф. Сича О. І.**, в тодішній Росії існували два зла – розвал держави й анархія, з одного боку, та встановлення диктатури, з іншого, з яких країна (на думку багатьох сучасників, у тому числі й політичних противників більшовизму), обрала менше зло. До речі, вельми показово, що власне прихід до влади більшовиків більшість російського офіцерства сприйняла досить спокійно, бо вважала, що більшовики прийшли до влади ненадовго.

Продовжуючи розмірковувати, **проф. Сич. О. І.** зазначив, що після жовтневих подій більшовики видали низку законів, які не мали соціалістичного характеру, тобто вони, по суті, виконували програму Лютневої - буржуазно-демократичної - революції, яку не спромоглися реалізувати їхні попередники, та здобували в такий спосіб популярність серед населення. В цьому контексті виникає запитання: якщо в жовтні 1917 року відбувся всього лише переворот, то чому з початку 1918-го року більшовики розпочали соціалістичні перетворення в країні, адже, згідно з їхніми програмними положеннями, Росія розглядалась лідерами більшовиків лише як плацдарм для світової революції?

Доц. Холодницький В.Ф. зауважив, що більшовики вдало використали складну ситуацію літа-осені 1917 р. в Росії в своїх інтересах, адже на той період часу (на відміну від уря-

дових соціалістичних партій) вони себе нічим особливим не скомпрометували в очах населення, так як зайняли позицію споглядання і нищівної критики дій буржуазного уряду, при цьому ні за що не відповідаючи.

Що стосується соціалістичної революції, то повторюся, що в жовтні 1917 р. жодним чином не йшлося про неї. В прийнятих документах II з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів жодного терміну не знайдемо, де б згадувалося про соціалістичний вибір. Те саме стосується і перших декретів Радянської влади, прийнятих в перші тижні її існування. Тобто нема підстав говорити про те, що захоплення більшовиками влади це була соціалістична революція чи соціалістичний переворот. Насправді більшовики в даний період часу тимчасово виконували програму скинутого Тимчасового буржуазного уряду, яку він повинен був виконати до закінчення своїх повноважень. Або ж, принаймні, повинні були забезпечити скликання Установчих зборів у встановлені терміни для вирішення ними нагальних і невідкладних проблем. Проте результати виборів до УЗ однозначно говорили за те, що владу, яку щойно отримали більшовики, в кінцевому підсумку їм доведеться віддавати і в найближчій перспективі задовольнятися в кращому випадку становищем опозиційної партії, а не провідної в майбутньому коаліційному уряді. Така перспектива їх аж ніяк не задовольняла.

Крім того, слід мати на увазі, що владу захопила партія, котра представляла інтереси мізерного (в порівнянні з селянством) робітничого класу і то не всього робітництва Росії, а її частини, бо іншу частину вели за собою меншовики. Тому назва РНК як робітничо-селянського уряду була визначена, на мою думку, також з пропагандистською метою, розрахованою на перспективу і говорила швидше про бажане, ніж про реальний стан справ. Селянство ще слід було залучити на свою сторону. Не забуваймо, що II Всеросійський з'їзд рад, що проходив в кінці жовтня, був з'їздом рад саме робітничих і солдатських депутатів, але ж не з'їздом селянських депутатів. Нам кажуть, що солдатські депутати це і є ті ж самі селяни тільки в силу обставин одягнені в шинелі. Проте солдати, хоч і в переважній більшості своїй були вихідцями із селянського середовища, за роки перебування на фронті стали більше ніж простими селянами. Значна частина з

них пішла у жовтні за більшовицькою пропагандою, оскільки ті обіцяли швидкі перемир'я в житті кожного і стали провідниками більшовицьких ідей на місцях в ході становлення Радянської влади в Росії. Те саме стосується створеного II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів ВЦВК, котрий не був Всеросійським в повному розумінні цього слова. Переважна більшість населення Росії не мала в ньому свого представництва. Це добре розуміли більшовики і усвідомлювали всю складність свого становища. Тому то вони і вдалися до відтермінування скликання Установчих зборів. А за цей період часу В.Ленін не тільки фундаментально підготувався до їхнього розгону, але й доклав максимум зусиль до взяття під контроль II Всеросійського з'їзду Рад селянських депутатів, що проходив в Петрограді з 26 листопада по 10 грудня 1917 р. Після впертої і тривалої боротьби з допомогою лівих есерів більшовикам вдалося добитися прийняття даним з'їздом резолюції про визнання декретів і постанов II Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів і направлення 108 осіб (із новообраного виконкому Рад селянських депутатів з 250 осіб) до об'єднаного ВЦВК Рад робітничих, солдатський і селянських депутатів. Це була серйозна перемога більшовиків, яка дала підстави їм 20 грудня визначитися з датою скликання Установчих зборів і призначити їх на 5 січня 1918 р. Так, це була перемога, але не остаточна.

Уряд радянський, хоч і став з середини листопада двопартійним за рахунок представників партії лівих есерів, все ж продовжував залишатися тимчасовим так само, як і ВЦВК, який з грудня місяця став дійсно Всеросійським. Їхня доля залишалася не визначеною аж до розгону Установчих зборів 6 січня 1918 р. Про напруження в більшовицькому керівництві цього часу говорить Л.Троцький в праці «К истории русской революции», де він описує реакцію В.Леніна після розгону зборів: «Звичайно, - говорив Ленін, - було дуже ризиковано з нашого боку, що ми не відклали скликання, дуже, дуже необережно. Але, врешті-решт, вийшло краще. Розгін Установчих зборів Радянською владою є повна і відкрита ліквідація формальної демократії в ім'я революційної диктатури. Тепер урок буде твердий». Від себе Л.Троцький додає, що в особі есерівських Установчих зборів «лютнева революція отримала оказію померти вдруге».

Дійсно, силовий розгін Установчих зборів розв'язав руки більшовикам для здійснення їхньої диктатури. У юридичному плані вже 6 січня 1918 р. ВЦВК узаконює розпуск Установчих зборів. А остаточну крапку в цьому питанні поставив III Всеросійський з'їзд рад (10 – 18 січня), який прийняв не тільки всі декрети Радянської влади та затвердив Декларацію прав трудового і експлуатованого народу (акт конституційного значення), але й прийняв рішення про усунення з текстів радянських законів посилань на їх тимчасовий характер. З цього часу РНК стає постійним урядом більшовицької Росії, а Ради стають об'єднаними в одну Раду робітничих, солдатських і селянських депутатів. Росія була проголошена Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою.

Проф. Боднарюк Б.М. зауважив, що Ленін свого часу говорив, що добровільно владу більшовикам ніхто не віддасть, її потрібно захоплювати шляхом перевороту. В результаті, після того, як легітимізувати владу законними методами не вдалося, більшовики перейшли до диктаторських методів управління.

Асист. Глібічук М.В. додав, що перед розгоном Установчих зборів вийшла друком робота Леніна під назвою «Тези про Установчі збори», в якій він говорив, що якщо Установчі збори не визнають більшовиків як законну владу, то й останні не визнають збори, бо ті представляють буржуазний лад.

Доц. Мінаєв А.В. зазначив, що в праці Л.Троцького «Про Леніна» згадуються ленінські слова про те, що Установчі збори порівняно з Тимчасовим урядом – це прогрес, а порівняно з Республікою Рад – це крок назад. Окрім того, існувала також ідея, висунута окремими лівими есерами, об'єднати більшовицьку та лівоесерівську фракції Установчих зборів зі з'їздом Рад і назвати це Національним Конвентом, однак ця ідея була розкритикована В.Леніним.

Проф. Сич О. І. зазначив, що у період між жовтневими подіями і скликанням Установчих зборів за великим рахунком власне соціалістичних перетворень в країні не відбувалося. Після розпуску Установчих зборів було проведено Всеросійський з'їзд профспілок, і вже тоді почалися справді революційні перетворення: націоналізація банків і промисловості, відміна приватної власності тощо.

Аспірант Слободян С.О. висловив думку, що значна частина 1918 року – це період, коли влада більшовиків була доволі хиткою, їм фактично не було чого втрачати, а, отже, вони вирішили, що поки чекатимуть на світову революцію, можна експериментувати, тому намагалися реалізувати найхимерніші ідеї.

Доц. Федорук А.В. вказав причиною соціалістичних перетворень те, що з початком Громадянської війни більшовики зіштовхнулись з проблемою відсутності реальної соціальної опори, а в Росії нечисленний на той час пролетаріат такої підтримки надати не міг. Росія була аграрною державою, що спонукало до проведення реформ для здобування прихильності саме селянства. Без підтримки цієї соціальної групи більшовики не могли б утриматися при владі.

Проф. Сич О.І. зауважив, що на користь селянства був лише «Декрет про землю», а подальші заходи більшовиків (продзагони, створення комун, усупільнення і т.ін.) лише відштовхували від них селян.

Доц. Холодницький В.Ф. звернув увагу присутніх на те, що В.Ленін ще на Першому Всеросійському з'їзді Рад робітничих і солдатських депутатів, котрий проходив у червні 1917 р., на зауваження меншовиків щодо відсутності в Росії політичної сили, яка б могла на той час взяти на себе одноосібну відповідальність за ситуацію в країні, сказав, що є така партія – партія більшовиків, котра хоч сьогодні готова взяти владу в свої руки і негайно вирішити всі нагальні питання. Відтоді пройшло зовсім небагато часу і ця партія взяла владу, а заодно і відповідальність за ситуацію в країні. Однак замість обіцяної стабілізації настає ще більший хаос. Бажання утримати владу змушувало більшовиків нехтувати при цьому всіма демократичними засадами, нехтувати навіть своїми прийнятими раніше рішеннями, вдаватися до терористичних заходів, співпрацювати на різних етапах з різними політичними силами (анархістами, лівими есерами, правими есерами, меншовиками), аж до часу їхньої остаточної ліквідації.

Доц. Мінаєв А.В. нагадав, що більшовики ототожнювали себе не лише з яacobінцями, а й з Паризькою Комуною 1871 року. З огляду на це, примара поразки (мовляв, комунари не зробили багатьох речей, наприклад не націоналізували

банки для отримання контролю над фінансами, через що й зазнали поразки) стояла перед більшовиками, що, очевидно, й впливало на постійну радикалізацію останніх після того, як вони взяли владу й почали зіштовхуватись із такими викликами, які неможливо було передбачити, перебуваючи у підпіллі чи опозиції.

Доц. Холодницький В.Ф. додав, що в контексті розгляду питання радикалізації більшовиків після взяття влади цікавими виглядають слова меншовика Лібера, який критикуючи в цілому більшовицьку владу, спробував поставити себе на їхнє місце і задався питанням, що б зробили меншовики, якби одноосібно взяли владу в свої руки? В результаті він прийшов до висновку, що, мабуть, меншовики не справилися б з ситуацією, оскільки в їхньому характері немає більшовицької наполегливості та цілеспрямованості.

Проф. Ботушанський В.М. поділився деякими власними міркуваннями. По-перше, щодо використання термінів «переворот» та «революція», то він зазначив, що в деяких російських підручниках вживають терміни «Лютнева революція» та «Жовтневий переворот». Тобто, в Росії термін «Жовтневий переворот» використовується, у тому числі в навчальній літературі. По-друге, в Україні прийнято Закон про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки, у тексті якого теж вживається саме термін «Жовтневий переворот».

Щодо національного питання в умовах революційного процесу, то воно також відіграло вагомий роль в той період. Наприклад, в Українській Центральній Раді прихід до влади більшовиків сприймали як випадкове і тимчасове явище, адже домінуючою була думка, що всі демократичні сили, які здійснили революцію у лютому, мають і надалі керувати в країні, незалежно від подій у Петрограді. Потрібно мати на увазі, що Україна була налаштована спочатку на федеративний устрій Росії (1-й, 2-й, 3-й універсали), а Росія бачилась демократичною державою рівноправних народів – це була основна лінія аж до більшовицького перевороту. І коли переворот відбувся, то Центральна Рада змушена була чітко окреслити свою позицію. Так, на спеціальному засіданні 8 листопада

(за н.ст.) було прийнято рішення незгоди з тим, що владу захопила одна партія, тобто Центральна Рада збройне повстання в Петрограді та прихід до влади більшовиків не визнала. Більшовизм був для України чужою течією і партією, яка силою насаджувала свою владу на українській території. На українських Установчих Зборах більшовики отримали лише 8% голосів, адже в Україні на той час уже існувала своя влада. Таким чином, в національному відношенні більшовицький уряд не міг розраховувати на серйозну підтримку в Україні. На думку проф. Ботушанського В.М., прихід до влади більшовиків був великою аферою, яка згубно позначилась на подальшій долі українського народу. Більшовицька влада в Україні в основному насаджувалася силою зброї, про що свідчать, наприклад, чотири військових походи, створення маріонеткового уряду у Харкові тощо. В подальшому в Україні, де 80 % населення складали етнічні українці, російські адміністрації являли собою щось на зразок взятих в облогу фортець.

В цьому контексті доцільно пригадати, якою була національна політика більшовиків до жовтневих подій і як вона змінилась після взяття більшовиками влади. Так, перед революцією В. Ленін говорив про якомога ширше задоволення національних інтересів всіх народів, що населяли територію Російської імперії аж до їх відокремлення і створення власних держав, але зі здобуттям перемоги більшовики від цього відмовились і було взято курс на інтернаціоналізацію і фактичну гегемонію Росії. Тому, на думку проф. Ботушанського В.М., висвітлювати жовтневі події потрібно у критичному плані, не забуваючи при цьому про їх наслідки. Як відомо з історії, загалом революції (принаймні, з часом) приводять до позитивних змін у суспільному розвитку, натомість Жовтнева «революція» для українського народу обернулася політичними масовими репресіями, депортаціями, терором, голодомором, винищенням значної частини українського народу. Переконливий доказ тому – скорочення числа етнічних українців на українських землях за переписами населення: 1897 р. – 37 млн. 620 тис. осіб, 2001 р. – 37 млн. 542 тис. (- 28 тис. осіб). До речі, а цими ж переписами чисельність росіян в Україні зросла з 3,8 млн. осіб до 8,334 млн. (у 2,2 рази). Якщо б і чисельність

українців зростала б тут такими ж темпами, то їх могло бути нині у межах, принаймні, 70 млн. через 100 років. Фактична депопуляція етнічних українців в Україні – це теж один із наслідків ювілейного «великого жовтня».

Доц. Холодницький В.М. додав, що більшовики, проголосивши мир та право націй на самовизначення, аж до відокремлення, добре розуміли, що без «вільної України», без її сировинного і людського потенціалу не може бути вільної Росії. Тобто насправді В.Ленін в жодному випадку не мав наміру на практиці дати незалежність тій чи іншій національній країні і в такий спосіб розвалити російську імперію. Навпаки своїми діями він робив все, щоб зберегти цю імперію. В кінцевому підсумку більшовикам вдалося її зберегти під назвою Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Взагалі тактика Леніна в національному питанні полягала в наступному: російські більшовики повинні підкреслювати право неросійських народів на самовизначення аж до відокремлення від Росії, а більшовики національних країн, навпаки, повинні були підкреслювати право своїх народів жити в одній державі. Одночасно підкреслювалось, що право на відокремлення не слід змішувати з питанням про доцільність відокремлення тієї чи іншої нації і стверджувалось про віддання ними переваги єдиній централізованій державі.

Проф. Сич О. І. заперечив **проф. Ботушанському В. М.** з таких моментів. Шановний Василь Мефодійович продемонстрував російський підручник, де є термін «жовтневий переворот». Але це нічого не доводить. У Російській Федерації використання терміну «жовтневий переворот» зовсім не має обов'язкового характеру, в наукових працях і навчальній літературі вживаються як термін «жовтневий переворот», так і «Жовтнева революція». Наприклад, у нашій кафедральній бібліотеці є навчальний посібник російського автора (Юрьев А. И. Новейшая история России: февраль 1917 года - начало XXIII века. Учебное пособие. - М., Гиперборея, 2010), де другий розділ називається «Октябрьская революция и политика большевиков в конце 1917 - первой половине 1918 годов», а перший параграф має назву «Октябрьская революция 1917 года и установление советской власти в России». Ще один приклад - підручник для студентів вищих навчальних

закладів і абітурієнтів: А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. История России. Учебник. - М.: ООО «Проспект», 2013. Тут у розділі 31-му «Революция 1917 года в России» третій параграф має назву «Октябрьская революция». Або остання монографія відомого російського історика О. В. Шубіна «Старт Страны Советов. Революция. Октябрь 1917 - март 1918» (який, до речі, у 2008 р. брав участь у науковій конференції нашої кафедри та прочитав лекцію для студентів-істориків нашого факультету). Як бачимо, у самій назві книжки є слово «революція» і, зрозуміло, що йдеться про Жовтневу революцію. І таких прикладів можна навести чимало.

Щодо закону від 9 квітня 2015 р., який часто називають закон про декомунізацію й в якому вживається вислів «жовтневий переворот», то варто зазначити наступне.

По-перше, коли він ще був законопроектом, тобто на стадії його громадського обговорення, відомий канадський історик, заслужений професор Альбертського університету Девід Р. Марпл і разом із ним група з 68 знаних іноземних та українських науковців, експертів та викладачів закликала президента Порошенка не підписувати цей законопроект, адже, на їхню думку, такі закони політизуватимуть історію, суперечать одному з основоположних політичних прав — праву на свободу слова, а, отже, спрямовують Україну шляхом Росії. До речі, в грудні 2015 року Європейська комісія «За демократію через право» (більше відома як Венеційська комісія) встановила, що закон про декомунізацію не відповідає стандартам Ради Європи, тобто не є досконалим.

По-друге, закони пишуть люди, а люди можуть помилятися (адже не завжди вдається абстрагуватися від своїх суб'єктивних уподобань, симпатій і антипатій), тобто закон не може бути істиною в останній інстанції. До того ж, як добре відомо, закони часто-густо приймаються в інтересах певних політичних сил, а тому не мають вічного характеру й можуть змінюватися разом із суспільно-політичними змінами в країні. Ми ж, як науковці, повинні стояти на позиціях критичного мислення (і, до речі, вчити цьому студентів) і прагнути до пошуку саме істини, бо в іншому випадку почнеться стагнація і занепад науки як такої. Викладачі такого віку, як ми з Василем Мефодійовичем, пам'ятаємо ті часи, коли історики при написанні своїх творів змушені були постійно озиратися на закони,

постанови партійних з'їздів і пленумів, вказівки партійних і радянських органів влади, щоби їхні тексти мали відповідати «духу й букві» затверджених нагорі документів. Можна уявити, якою була науково-пізнавальна цінність таких творів.

І, нарешті, по-третє, в самому законі, на якій посилався **проф. В. М. Ботушанський**, вислів «жовтневий переворот» вживається лише один раз і тільки у вступній частині (преамбулі), а не в статтях, які мають обов'язковий характер, більше того, в законі зазначено, що його заборони не поширюються на «процес наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб», а також на «посібники, підручники та інші матеріали наукового, освітнього і навчального характеру, які використовуються у навчальному, навчально-виховному і освітньому процесах». Тому посилання на будь-який закон під час наукових дискусій видається недоцільним і малопродуктивним.

На думку **проф. Сича О. І.**, події жовтня 1917 року слід все ж таки називати революцією, оскільки революція – це докорінна зміна існуючого суспільного ладу, а, як відомо (і це неможливо заперечити), саме такі *кардинальні зміни* після встановлення Радянської влади відбулися на теренах колишньої Російської імперії. До того ж, якщо говорити про революції (а цей феномен з'явився в добу Нового часу), то вони спершу відбувались як політичні. Іншими словами, будь-яка революція починається захопленням влади, тобто має вигляд державного перевороту. Лютнева революція почалась як переворот, коли було скинуто царя, Жовтнева революція також не є винятком. Але треба розуміти, що якщо революція зазвичай починається з перевороту, а саме захоплення державної влади, то далеко не кожний переворот означає революцію чи веде до неї, тобто дає старт *докорінним змінам* у суспільстві, які, власне, є *соціальною* революцією.

У сучасній Росії в результаті тривалого і справді наукового обговорення досягнуто академічного консенсусу щодо доцільності використання концепції «Велика російська революція», яка містила в собі три етапи: Лютнева революція, Жовтнева революція та Громадянська війна. Дана концепція видається цікавою, перспективною, загалом обґрунтованою, але, на мій погляд, не бездоганною.

На думку **проф. Сича О. І.**, те, що було після Лютневої революції, і те, що почалося після Жовтневої революції, і за змістом, і за наслідками мали різний характер. Лютнева революція мала вирішувати завдання буржуазно-демократичного характеру, успадковані ще від революції 1905 - 1907 рр.; її керманічі так і не наважилися їх розв'язати (зокрема аграрне, робітниче, національне питання), обмежившись лише політичними перетвореннями (повалення самодержавства, проголошення демократичних свобод, а згодом республіки). Зміни ж, які відбулися після жовтневих подій, були такими глибокими та масштабними (хай і деякі з них із очевидним знаком мінус), що їх інакше, як *революційними*, назвати не можна. Як відомо, більшовики, буквально на ходу вирішуючи завдання буржуазно-демократичної революції, незабаром розпочали справді революційне перетворення самих основ тодішньої соціальної та політичної системи. Тому Жовтнева революція була і політичною (створення нової державної системи - Країна Рад), і соціальною (націоналізація промисловості і фінансового сектору, скасування приватної власності, станів, класів та ін.). Більше того, вона змінила *цивілізаційний вектор* розвитку Росії. Жодний переворот не здатний на подібні перетворення.

Доц. Холодницький В.М. відмітив, що, як уже згадувалось, до 1927 року жовтнєві події трактувались саме як переворот і лише з 1927 року почали говорити про революцію.

Проф. Сич О.І. на це зауважив, що, наприклад, у науковій літературі паралельно вживаються терміни «промислова революція» і «промисловий переворот». У тому випадку, якщо слово «переворот» вживається в сенсі докорінної зміни, воно, по суті, є тотожним слову «революція». У такому контексті термін «Жовтневий переворот» можна вважати синонімом поняття «Жовтнева революція». Він також зазначив, що свого часу уважно переглянув повне зібрання творів В. І. Леніна і зробив деякі підрахунки, а саме: дійсно, впродовж перших 10 років після свого приходу до влади більшовики використовували вислів «Жовтневий переворот» паралельно з терміном «революція», проте слово «революція» в різних сполученнях в творах Леніна вживається в 50 разів (!) частіше, ніж «переворот».

Щодо питання про розгортання більшовиками «червоного терору», то не потрібно забувати, що це значною мірою стало відповіддю на терор політичних супротивників більшовиків. Так, 20 липня 1919-го року, відповідаючи на запитання американського агентства «Юнайтед Пресс», В. І. Ленін сказав наступне: «Після революції 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. ми не закрили навіть буржуазних газет, і про терор не було й мови. Ми звільнили не тільки багатьох міністрів Керенського, а й Краснова, який воював проти нас. Лише після того, як експлуататори, тобто капіталісти, почали розгортати свій опір, ми почали систематично придушувати його, аж до терору» (Ленін В. Відповідь на запитання американського журналіста / Ленін В. І. Повне зібрання творів; переклад з п'ятого російського видання. – К.: Вид-во Політичної літератури України, 1973. – Т. 39. – С. 105). До речі, зверніть увагу: Ленін вжив вислів «революція 25 жовтня 1917 р.», а не жовтневий переворот.

Асист. Глібішук М.В. додав, що чомусь традиційно більше уваги приділяється подієвій історії, проте, на його думку, цікавіше поговорити в цілому про тенденції, явища, які відбувалися в 1917-1922 роках. По-перше, Громадянська війна розпочалася не у жовтні, а в серпні 1917 року, тому що механізм Громадянської війни був запущений вже після повстання генерала Корнілова, адже коаліційність Тимчасового уряду у той час фактично була зруйнована, а Керенський втратив свою підтримку. По-друге, події жовтня 1917 року не були чимось унікальним для 1917 року, адже процеси, що відбувались після жовтня, відбувались і раніше (тут варто згадати розпад країни, втрату Тимчасовим урядом Фінляндії, також слід згадати про Дон, який теж офіційно відмовився підпорядковуватись Тимчасовому уряду і там виникло «протобілогвардійське» державне утворення), тобто все, що буде пов'язане з Громадянською війною, відбувалося до жовтня 1917 р. По-третє, при розгляді революційного процесу слід враховувати контекст імперії. Більше того, територія України є вдалим прикладом, адже українські землі стали місцем зіткнення різних імперських проєктів: з одного боку – лідери Білого руху, які уособлювали нову імперію, так би мовити «построманівську», а з іншого боку, тут була і німецька інтервенція, і британська, і французька, які не розглядали Україну

як самостійного гравця. Також виступаючий навів міркування знаного українського історика І. Лисяка-Рудницького, який, на погляд Глібіщука М. В., вдало підмітив відмінність між Російською та Українською революціями: якщо в Російській революції головним було питання про владу, то в Українській революції – це побудова власної національної держави. Окрім того, на думку асист. Глібіщука М. В., події 1917-1922 років, за влучним висловом відомого українського дослідника Я. Грицака, потрібно вписувати в більш широкий контекст модернізаційних процесів у Центрально-Східній Європі першої половини ХХ ст. Це є процес великої трансформації, яка повністю перевернула світ Східної і Центральної Європи, остаточно знищила традиційні суспільства: чи це світ українського селянства чи світ традиційних євреїв Східної Галичини, так званий ідішленд, привела до цілком іншої ситуації, модернізації. Центром цього модернізаційного процесу було насильство.

Аспірант Слободян С.О. висловлюючись щодо вітчизняного законодавства про комуністичну та нацистську символіку, навів приклад Німеччини, де також заборонено вживання нацистських символів, утім, це стосується всіх сфер, крім науки. Такий досвід варто запозичати й Україні. Щодо розуміння змісту та значення російської революції 1917 року потрібно розрізняти наміри учасників та наслідки: безпосередні учасники тих подій не уявляли собі, що все у підсумку складеться так, як воно згодом склалося. Щодо розмежування понять «революція» і «переворот»: революція це, власне, і є «переворот» латинською, про що вже було сказано вище. На відміну від природничих наук, гуманітарні (в тому числі й історія) керуються і такими термінами, які не мають однозначного тлумачення. Терміну «революція» тільки марксизм надав наукового визначення, а отже, будь-які суперечки на тему «революція чи переворот» мають сенс лише тоді, коли учасники дискусії визнають себе істориками-марксистами. Варто нарешті додати, що, окрім наукового, сьогодні існує публіцистичне трактування революцій, яке дуже широке і включає в себе масу нюансів. Отож, коли хтось говорить «Жовтневий переворот», це аж ніяк не означає, що він заперечує термін «Жовтнева революція», і навпаки.

Асист. Безаров О.Т., говорячи про сприйняття подій Жовтня 1917 року сучасниками, навів у якості прикладу виступ на 8-му з'їзді Бунду (де, між іншим, було засуджено більшовицький переворот) його лідера Рафаїла Абрамовича. Останній, зокрема, сказав, що більшовики прийшли до влади закономірно, внаслідок так званої ситуації «втечі від влади», яка утворилася в жовтні. Варто також згадати слова В.Чернова, лідера есерів та автора твору «Велика Російська революція», який писав, що прихід більшовиків до влади був закономірним. Що ж до намірів більшовиків, то про них А. Луначарський в 1923 р. сказав наступне: «Действуя без определённого государственного плана, не посчитав ни глубины пропасти, которую предстоит заполнить, ни точного количества наших ресурсов, мы развернулись под влияние революционного энтузиазма гораздо шире, чем имели право, но зато мы достигли в некоторых областях весьма значительных успехов, от которых, надеюсь, много останется». І коли його спитали, що ви хочете зробити з Росії, він відповів: «Мы хотим заменить обломовскую Россию штольцской».

Асист. Глібіщук М.В. зауважив, що, на жаль, забуто про настрої пересічних громадян, адже люди спочатку з великим ентузіазмом сприйняли події лютого, але цей ентузіазм швидко зник, вони втомилися від політики і стали інертними.

Проф. Боднарюк Б.М. висловив пропозицію, яким чином доцільно в сучасних реаліях подавати матеріал, пов'язаний з інтерпретацією революційних подій в Росії 1917 р. студентам під час читання лекцій або в межах роботи на семінарах. Виступаючий запропонував певний компромісний варіант у подачі навчальної інформації: безпосередньо події Жовтня 1917 р., в ході яких більшовики прийшли до влади, можна трактувати як державний переворот, котрий, однак, впродовж наступних 2-3 років трансформувався в революцію і завершився саме як революція, котра остаточно знищила старий лад. Виступаючий також відзначив, що на сьогодні насправді істориками не до кінця з'ясовано, що спровокувало революційну ситуацію в країні. На його думку, IV Державна Дума, мабуть, значною мірою відповідальна за те, що відбулось в Росії, оскільки саме в Думі почалась гостра «внутрішньовидова» політична й фракційна боротьба,

яка згодом перекинулася на суспільство і вже в критичній ситуації її руйнівні наслідки дозволили РСДРП(б) врешті взяти гору. Вірогідно, В. Ленін та його оточення чітко це усвідомлювали, вдало використавши «правило моменту». Як свого часу відзначав Л. Троцький, вони, використавши ситуацію, підхопили фактично «нічийну» владу, а далі – через «червоний терор», позбулись своїх потужних супутників – лівих есерів і анархістів. Цікавими, з точки зору оціночних критеріїв, є й ті етичні засади «революційної доцільності», на які орієнтувались та посилались більшовики, пояснюючи все, що вони зробили, навіть розстріл, за особистим наказом Леніна, з 1919 по 1921 р. 35 тис. православних священників. Крім того, події, які розгорнулись в Петрограді та Москві навесні 1917 р. після Лютневої революції й зречення Миколи II, варто аналізувати й оцінювати, враховуючи ще один достатньо впливовий зовнішній чинник – німецький, з яким було пов'язане фінансування лідерів РСДРП (б).

Підбиваючи підсумки обговорення, керівник конференції, **проф. Сич О. І.** сказав, що значною мірою всі суперечки щодо використання термінів почалися через те, що письменники, публіцисти почали жонглювати ними, підмінюючи сутність поняття його політичною, емоційною та моральною оцінками. З огляду на цю обставину, він звернув увагу присутніх на необхідність чіткого розуміння понять «революція» та «переворот», оскільки в іншому випадку, коли дані поняття використовуються довільно, історики як науковці можуть втратити свій категоріальний апарат, а це потягне за собою надто вільне трактування будь-яких інших історичних термінів і відповідно подій, що є неприпустимим.

Також проф. Сич О. І. підтримав точку зору асист. Глібіщука М.В про те, що Громадянська війна почалась ще до взяття більшовиками влади, адже будь-яка революція розколює суспільство і, відповідно, цим закладає підвалини для громадянської війни. До речі, на відкритті Установчих зборів у промові В. М. Чернова, головного теоретика й одного з лідерів партії есерів, вже пролунав вислів про громадянську війну в країні, що почалась минулого, тобто 1917-го, року. Про це чомусь рідко хто згадує.

Проф. Сич О. І. закликав колег позбуватися публіцистичних штампів і ретельно підходити до вивчення такого складного й драматичного явища як Революція 1917-1922 р. Наприклад, незаперечним фактом є політика «червоного терору», але потрібно чітко розуміти, коли він розпочався. Не можна казати, що проявом «червоного терору» був, скажімо, розстріл більшовиками демонстрантів, які вийшли на підтримку Установчих зборів, бо поняття «терор» передбачає цілеспрямовану державну політику, до якої більшовики перейшли з вересня 1918 р. Хочу нагадати, що 20 грудня вони створили Всеросійську надзвичайну комісію по боротьбі з контрреволюцією і саботажем при РНК РРФСР. З моменту свого заснування і до літа 1918 року ця комісія винесла понад 50 смертних вироків, причому не було жодного смертного вироку за політичною ознакою, розстріляні були карні злочинці (вбивці, насильники), яких спіткала б така ж доля й за царського режиму. Більшовики, прийшовши до влади, намагались легітимізувати своє становище, почасти продовжуючи те, що було до жовтневих подій, а восени створили разом з лівими есерами соціалістичний уряд. Вони намагались зберігати видимість коаліції до літа 1918 року, а вже потім - після вбивства Урицького, замаху на Леніна - розпочався терор, який виправдовувався як засіб захисту революції, утримання влади тощо.

Також проф. Сич О.І. оприлюднив точку зору російських істориків, які після наукового обговорення проблеми «німецьких грошей для більшовиків», іншими словами, дії зовнішніх чинників, дійшли висновку: «Не отримали науково обґрунтованих тверджень конспірологічної теорії походження Лютневої чи Жовтневої революцій». По-перше, нема документів, які це підтверджують, а ті, що нібито існують (так звані «документи Сіссона») є фальшивками (це довів ще 1956 р. патріарх західної радянології Джордж Кеннан, якого ніхто не може запідозрити у симпатіях до Радянської держави), по-друге, звісно, більшовики брали гроші у німців, але це були гроші, які переважно їм і належали, це були фонди більшовицької партії, які ще до війни були покладені на депозит в німецькому банку і якими німецький уряд, розра-

ховуючи, що це прискорить початок революції в Росії, дозволив у 1917 р. скористатися. Але це аж ніяк не свідчить, що більшовики погодилися діяти «за сценарієм німецького Генштабу». У більшовиків були свої плани, зокрема, Ленін говорив, що на ці кошти вони розпочнуть ще революцію і в самій Німеччині. Так само смішно виглядає, коли стверджують, що, мовляв, Троцький отримав американські гроші і, відповідно, політичне замовлення від певних політичних кіл США. Здається, Троцький отримав 10 тис. доларів, з якими, зрозуміло, зробити революцію в такій величезній країні, як Росія, було неможливо, це виглядало б авантюрою, якоюсь химерою. Тому подібні «теорії» походження революції 1917 р. не знайшли визнання серед серйозних істориків.

Наприкінці науковий координатор конференції **проф. Сич О.І.** подякував усім присутнім за участь в конференції, підкресливши, що вважає проведене обговорення вельми плідним та результативним.

Підготували Тетяна Мінаєва та Ірина Волошинович

Надійшла до редколегії 08.12.2017 р.